

JAARGANG 21 • NUMMER 1 • VOORJAAR 2010

ZOOGDIER

Jaar van het Wild Zwijn

Egel op Rode lijst?

Vleermuizen geteld

Inhoud

ZOOGDIER is het populair-wetenschappelijk kwartaaltijdschrift van de Zoogdiervereniging (Nederland) en de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen).

Op de voorpagina: Wild Zwijn, gefotografeerd door Edwin Kats.

Aanwijzingen voor auteurs

-Concept artikelen en andere kopij sturen naar:

redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl

-Deadlines voor insturen artikelen zijn: 1 juli, 1 oktober, 1 januari, 1 april.

-De redactie kan hulp bieden bij het schrijven van artikelen.

-De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te redigeren of te weigeren.

-Nadere aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie.

Lidmaatschap Zoogdiervereniging en abonnement Natuurpunt Lidmaatschap van de Zoogdiervereniging met alleen de ontvangst van Zoogdier kost 18 euro per jaar. Lidmaatschap met daarnaast het wetenschappelijke tijdschrift Lutra kost 30 euro per jaar. Overmaken op Postbank 203737 of voor België op rekening 000-1486269-35, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Opzeggen: uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december bij het Bureau van de Zoogdiervereniging.

Leden van Natuurpunt kunnen zich op Zoogdier abonneren door 10 euro over te maken op 000-1486269-35 onder vermelding van "Zoogdier" en hun lidnummer. Hiermee worden ze lid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en krijgen ze een aantal voordelen, zoals korting op activiteiten.

ISSN 0925-1006

Disclaimer De artikelen in Zoogdier geven niet noodzakelijkerwijs de mening van de Zoogdiervereniging of van Natuurpunt weer maar zijn voor rekening van de auteurs.

Redactieadres Redactie Zoogdier, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl

Redactie Froukje Rienks, Jos Teeuwisse (hoofdredacteur), Bob Vandendriessche, Goedele Verbeyten, Stefan Vreugdenhil, Joke Winkelman, Aalderik Pot, Jeroen Mos, Marije Siemensma.

Eindredactie Eric van Kaathoven

Medewerkers Dirk Criel, Dick Klees, Rob Koelman, Johannes Regelink, Rollin Verlinde, www.vildaphoto.net

Vormgeving BARD87, 's-Graveland

Losse nummers Zoogdier Losse nummers kosten 6 euro (inclusief porto) en zijn te bestellen via het redactieadres o.v.v. jaargang en nummer.

3	2010 is het Jaar van het Wild Zwijn
7	Egel moet op Rode Lijst bedreigde zoogdieren
11	Het vijfde internationale beversymposium
14	Goed nieuws uit de wintwerverblijven
18	Noordse woelmuis op de Makkumerwaard
22	Kwaliteit cultuurlandschap belangrijk voor zoogdieren
26	Hyperlink
28	Forum - Achteruitgang zoogdieren gestopt
30	Waarnemingen
32	Kort Nieuws
35	Agenda & adressen
36	Het moment van....

Lutra, voor wie meer diepgang wil

Naast Zoogdier geeft de Zoogdiervereniging het wetenschappelijke tijdschrift Lutra uit. De artikelen in Lutra gaan wat dieper in op de materie en worden door deskundigen eerst aan een kritische blik onderworpen voordat ze gepubliceerd worden. De artikelen in Lutra behandelen alle aspecten van de zoogdierkunde en -bescherming in Europa en soms ook daar buiten, maar de nadruk ligt op artikelen over ecologie, biogeografie, gedrag en morfologie. De meeste artikelen zijn geschreven in het Engels met een Nederlandse samenvatting. Het omgekeerde, Nederlandstalige artikelen met een Engelse samenvatting komt ook voor.

Iedereen kan artikelen voor Lutra aanleveren en de redactie is in hoge mate bereid beginnende wetenschappers, zowel beroeps als amateurs, bij het schrijven te helpen.

Lutra verschijnt twee maal per jaar.

Een los abonnement op Lutra kost €21,- per jaar. Leden van de Zoogdiervereniging krijgen korting. Zij betalen maar €12,- per jaar.

Aanmelden voor een abonnement kan bij het secretariaat van de Zoogdiervereniging (zie colofon hiernaast).

Het manjetjes wild zwijn, de keiler, is een indrukwekkende verschijning. Foto Edwin Kats

Positieve aandacht voor oprukkende zwijnen

2010 is Jaar van het Wild Zwijn

Het wild zwijn is niet alleen één van de imposantste en intelligentste zoogdieren die je in de Nederlandse natuur kunt ontmoeten, maar ook één van de meest controversiële. Overlast en oprukkende zwijnen zijn daaraan debet en zorgen voor een slecht imago. De Zoogdierverseniging vindt het tijd voor wat positieve aandacht en roept 2010 uit tot het Jaar van het Wild Zwijn.

Stefan Vreugdenhil en Erwin van Maanen

Het wild zwijn of everzwijn (*Sus scrofa*) is al duizenden jaren onderdeel van de Nederlandse wilde fauna. Maar bijna waren ze verdwenen. Rond 1900 waren er geen populaties van het wild zwijn meer over in Nederland. Er kwamen alleen nog zwerfende dieren voor. Het wild zwijn werd toen van de ondergang gered door Prins Hen-

drik, die in de Kroondomeinen Oost-Europese dieren uitzette voor de jacht. Sindsdien is de populatie weer stevig gegroeid.

Op papier Wilde zwijnen komen in het Nederland van nu 'officieel' alleen voor op de Veluwe en in Nationaal Park De Meinweg in Limburg. Buiten deze twee gebie-

den geldt het zogenaamde 'nulstandbeleid'. Daar mogen op papier geen zwijnen zijn en worden ze afgeschoten. Wilde zwijnen komen echter steeds vaker buiten deze voor hen aangewezen gebieden voor. Dit zijn dieren die op eigen kracht oprukken vanuit Duitsland en België. Tot nu toe beperken zij zich dan ook vooral tot de

Na plotselinge sterfte in de populatie krijgen de vrouwtjes meer biggen. Foto Dick Klees / Wolverine

grensstreken met Duitsland en België (zie figuur 1). Het gaat daarbij in totaal om enkele honderden dieren. Zij leven in en rondom natuurgebieden die onderling verbonden zijn.

Het is te verwachten dat het wild zwijn in de nabije toekomst nog meer zal profiteren van steeds betere verbindingen tussen natuurgebieden die ontstaan dankzij het beleid van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) al is het geen zogenaamde 'doelsoort'. Juist het wild zwijn zal door zijn nieuwsgierige en onverschrokken aard gebruik maken van de geplande ecoducten. Het verspreidingsgebied van het wild zwijn zal hierdoor nog verder kunnen groeien. Het is daarom in toenemende mate de vraag of het nulstandbeleid, dat weinig mogelijkheden voor maatwerk biedt, nog een passend beleid is. Bovendien staat de effectiviteit van het nulstandbeleid momenteel ter discussie omdat de opmars van wilde zwijnen daarmee niet is te stuiten.

Dat wordt ook elders in Europa ervaren. In veel andere Europese landen is het wild zwijn meer geaccepteerd en wordt het populatiebeheer pragmatisch aangepakt. Het ligt voor de hand om ook in ons land het wild zwijn meer vrij baan te geven in die

natuurgebieden waar dit ecologisch gezien niet op problemen stuit of juist een positieve bijdrage levert, en het dier daarbuiten zo nodig in te tomen. Het lijkt daarom verstandig om het nulstandbeleid te vervangen door een andere, 'slimme' en gepaste vorm van populatiebeheer, waarmee overlast wordt bestreden waar dit nodig is. In een drukbevolkt land als Nederland veroorzaken wilde zwijnen al snel overlast. In veel gevallen zijn maatregelen zeker op zijn plaats. Afschot zal daar een onderdeel van blijven, om een populatie op een laag niveau te houden of om dieren van bepaalde locaties weg te jagen (zoals akkers of dorpsranden). Daarnaast zijn ook andere maatregelen mogelijk.

Landbouw Binnen de landbouwsector bestaat de vrees voor het overdragen van dierziekten (vooral de klassieke varkenspest) door wilde zwijnen en het toebrengen van schade aan landbouwgewassen door vraat en het betreden van akkers en weiden. Is deze vrees terecht? Wilde zwijnen en gehouden varkens zijn vatbaar voor dezelfde ziekten. Overdracht van die ziekten is dus in principe mogelijk. In de Nederlandse situatie is dit risico echter zeer beperkt. De meeste varkens staan namelijk

in stallen, zonder enig contact met wilde zwijnen. Daarnaast is binnen de Nederlandse zwijnenpopulatie, die hierop continue worden gemonitord, al sinds halverwege de jaren tachtig geen klassieke varkenspest meer aangetroffen. In de ons omringende landen worden wilde zwijnen gevaccineerd.

Schade En dan de schade aan landbouwgewassen. Lokaal kan vlakbij bospercelen sprake zijn van een verminderde landbouwopbrengst door toedoen van wilde zwijnen. De exacte omvang van deze schade is onbekend, maar het Faunafonds keerde in 2009 in totaal ongeveer 125.000 euro uit aan schadevergoedingen. Zwijnen zijn echter met de juiste maatregelen redelijk effectief uit landbouwpercelen en bij veehouderijen te weren. Beproefde middelen zijn veeroosters, elektrische rasters, robuuste wildrasters en de aanleg van speciale wildweiden of wilddackers. Daarnaast is het aangaan van 'zwijnencontracten' een optie. Naast het vergoeden van schade die toch ontstaat, is het aangaan van zwijnencontracten een optie. Door deze contracten, bijvoorbeeld binnen het Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer, kunnen boeren worden beloond

voor het tolereren van wilde zwijnen op hun land. Bij andere soorten, zoals de das en het edelhert, zijn hiermee goede ervaringen opgedaan. Hierbij is wel flexibiliteit en samenwerking tussen betrokken provincies, Faunafonds, agrariërs en andere belanghebbenden noodzakelijk.

Maatwerk Overlast kan beperkt worden door een meer gedifferentieerd populatiebeheer te voeren. Dit idee is door de provincie Gelderland al opgepakt. In het recent vastgestelde Faunabeheerplan voor de Veluwe wordt het oude beleid losgelaten, waarbij één totale voorjaarsstand van 860 dieren werd gehanteerd. Voortaan krijgen de wilde zwijnen in de centrale en zuidelijke delen van de Veluwe meer ruimte en mogen de aantallen hoger oplopen. Het afschot kan worden geconcentreerd in het noordelijk deel van de Veluwe, waar de overlast het grootst is door wroetende zwijnen op akkers en in tuinen en waar ook verkeersoverlast het grootst is. In het noordelijk deel van de Veluwe blijft de doelstand dan ook lager.

Verkeer Wilde zwijnen kunnen door hun omvang en verspreidingsdrang een gevaar op de weg zijn. Dit gevaar is wel te beperken. Op wegen door natuurgebieden kan gekeken worden of de verkeersstromen

beperkt kunnen worden of dat de maximumsnelheid verlaagd kan worden naar zestig kilometer per uur. Dit zogenaamde 'traffic calming' wordt ook toegepast in andere landen met grote hoefdieren, zoals bijvoorbeeld in Zweden waar veel elanden voorkomen.

Een treffend voorbeeld in Nederland is de aanpak op en rond de Veluwe, waar een breed pakket aan maatregelen wordt getroffen om het aantal aanrijdingen te verlagen. Om het voedselaanbod langs wegen te beperken zijn wegbermen verschaald en zijn beuken en eiken verwijderd. Daarnaast zijn snelheidsbeperkingen, rasters, wildspiegels, waarschuwingborden, faunatunnels en ecoducten ingezet. Het resultaat is dat het aantal aanrijdingen in 2009 met dertig procent is gedaald ten opzichte van 2008. Vooral het verschralen van wegbermen lijkt hieraan te hebben bijgedragen.

Recreatie Soms wordt verondersteld dat recreanten bang zouden zijn voor het wild zwijn. Een volwassen mannetje van het wild zwijn (een keiler) is op het eerste gezicht inderdaad een woeste verschijning en dwingt zeker respect af. Maar bij een ontmoeting met mensen kiezen deze dieren liever het hazenpad. Gewaarschuwd door hun fijne zintuigen zijn ze meestal al-

Foto Edwin Kats

Groei­kracht van wilde zwijnenpopulaties

De frequentie van zachte winters en van goede mastjaren met veel eikels en beukennoten is toegenomen. Dit heeft in grote delen van Europa tot een toename in reproductie en overleving van wilde zwijnen geleid. Zonder regulerende factoren (in West-Europa een combinatie van predatie door wolf en lynx, strenge winters en voedselbeperking) zet deze trend door. In Nederland vindt momenteel actief beheer van het wild zwijn plaats door intensief afschot. Dit heeft slechts deels het gewenste effect. Populaties van wilde zwijnen kunnen namelijk bij een zich plotseling voordoende hoge sterfte snel herstellen. Vrouwelijke dieren krijgen dan eerder jongen en de worpgrootte neemt toe.

Figuur 1 Verspreiding van het wild zwijn in Nederland (1980-2009)
Bron: Zoogdierdatabank van de Zoogdierverseniging

lang verdwenen zonder dat recreanten dat door hebben. Bovendien zijn wilde zwijnen vooral nachtactief en leven zij heimelijk in grotere bospercelen tussen het kreupelhout en de varens. Conflicten kunnen wel optreden bij dieren die tam en brutaal zijn geworden door bijvoeren. Of wanneer zij worden belaagd, bijvoorbeeld door een on-aangelijnde hond. Met goede voorlichting is dit soort incidenten tot een minimum te beperken. Voor de recreant staat daar een spannende ontmoeting met wilde zwijnen tijdens een wildexcursie tegenover. De komst van het wild zwijn kan de recreatie-sector inkomsten opleveren door horeca-bezoek en betaalde wildexcursies.

Ecologische waarde Het wild zwijn lijkt een gunstige invloed op de variatie binnen boscystemen te hebben. Dit is goed voor de natuurlijkheid van de Nederlandse bossen, waar momenteel sprake is van een hoge mate van 'verstarring'. Wilde zwijnen en andere grazers en 'browsers', waaronder edelhert, ree en bever zorgen voor een natuurlijk mozaïekbeheer. Hun aanwezigheid zet zo verschillende ecologische processen in gang die gunstig kunnen uitpakken voor veel soorten planten en dieren. Ook dit positieve aspect van het wild zwijn is tot nu toe onderbelicht gebleven.

Erfgoed In het 'Jaar van het Wild Zwijn' wil de Zoogdierverseniging een proces op gang brengen om tot een genuanceerd be-

leid en beheer te komen. De insteek is daarbij zeker niet dat wilde zwijnen in alle gebieden die ecologisch gezien geschikt zijn per se moeten worden getolereerd of zelfs gestimuleerd, zonder rekening te houden met andere belangen. Wel om alle kosten en baten tegen elkaar af te wegen en zo gezamenlijk tot effectieve oplossingen te komen. Er wordt gewerkt aan een boek over de economische waarde van het wild zwijn en andere grote zoogdieren, een populair-wetenschappelijk boek over de ecologie van het wild zwijn en een zogenaamde 'kanskaart' voor het wild zwijn. De kanskaart toont waar de eventuele leefgebieden voor het wild zwijn liggen die zo min mogelijk conflicten veroorzaken, en waar gericht beheer gevoerd kan worden. Symposia zitten ook in de planning en wie weet volgt er nog veel meer om deze imposante zoogdieren onder de aandacht te brengen. Op deze manier hoopt de Zoogdierverseniging dat een breed publiek een meer evenwichtig beeld van het wild zwijn krijgt en dit dier gaat zien als een vast onderdeel van ons natuurlijk erfgoed.

Woord van dank

Johan Thissen wordt bedankt voor zijn waardevolle commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

Stefan Vreugdenhil en Erwin van Maanen
Zoogdierverseniging
stefan.vreugdenhil@zoogdierverseniging.nl

Wild zwijn en boscystemen

Het wild zwijn is een opportunistische alleseter. Planten maken circa negentig procent van zijn dieet uit; de rest bestaat uit dierlijk voedsel. Bij lagere dichtheden zorgen zwijnen door het oppervlakkig doorwroeten van de bosbodem en grasland voor beluchting van de bodem. Hierdoor versnelt de afbraak van organisch materiaal. Onderzoek toont aan dat dit op de langere termijn tot een grotere biodiversiteit leidt.

In een aantal situaties kunnen zwijnen ook schade toebrengen. Het is bijvoorbeeld belangrijk om schade aan kwetsbare vegetaties en diersoorten als vliegend hert, noordse woelmuis, korhoen en mogelijk ook hazelmuis te voorkomen. Dit kan door uitrastering van vegetaties of het lokaal beperken van de omvang van de zwijnenpopulatie.

Verder lezen?

- Kijk op de website van de Zoogdierverseniging voor actuele informatie over het 'Jaar van het Wild Zwijn'
- Lees meer over de Ecologische Hoofdstructuur en ecodeucten op www.mjpo.nl
- Over de omgang met wilde zwijnen in Engeland zie: www.britishwildboar.org.uk

Foto Edwin Kats

